

VAN OSTAIJENS LAATSTE TANGO IN PARIJS

ERIK SPINDY

Aangename verstrooiing en enig guilty pleasure brengt me dezer dagen 1913. *Der Sommer eines Jahrhunderts* (2012, Nederlandse vertaling 2013) van de Duitse schrijver en kunsthistoricus Florian Iliès.

Anders dan ik had verwacht is het boek niet zozeer een historisch tableau van het laatste jaar vóór de Grote Oorlog als wel een aaneenschakeling van impertinente inkijkjes in het dagelijks leven van groten uit de Europese (vooral Duitstalige) literatuur, kunst, wetenschap en politiek. Rilke, Kafka, Musil, Lasker-Schüler, Döblin, de familie Mann, Klimt, Schiele, Loos, Schönberg, Kokoschka, Picasso, Matisse en vele anderen passeren de revue, op een manier die tegelijk verknochtheid verradt als inzicht in de deemoedigende kleinheid van het dagelijks leven, ook van deze canonieke figuren. In al haar potsierlijkheid toont Iliès zo Kokoschka's verzengende liefde voor Alma Mahler. Evenmin groots zijn de angsten van Freud voor zijn eerste ontmoeting met zijn afvallig geworden discipel Jung, en erg grappig is het verhaal van de familie Freud (met Sigmund in *Lederhosen*) buiten Wenen op zoek naar eetbare paddenstoelen, waarbij Freud kennelijk de gewoonte had om de aandacht van zijn naasten op prachtexemplaren te vestigen door er zijn hoed over te zetten.

De Nederlandse literatuur blijft, zoals men kan verwachten, buiten beeld. Iliès weet van geen Nederlandstalige schrijvers die in 1913 meldenswaardigs uitrichten. Dat had anders gekund.

'Van Ostaijens' 'Opdracht' doet vermoeden dat ook in het vooroorlogse Antwerpen sprake was van de tangokoorts die in Berlijn Felice Bauer en de gravin von Schwerin-Löwitz in zijn greep hield'

Zoals gezegd verschijnt ook Kafka op het toneel van 1913, in de hoedanigheid vooral van de onwaarschijnlijk ambivalente aanbieder van de Berlijnse Felice Bauer, die hij op zo'n *self-defeating* wijze ten huwelijk vraagt dat het antwoord enkel 'nee' kan zijn. Iliès typeert Felice als een ongedwongen en moderne jonge vrouw, en ook als een *aficionada* van de tango. Hoe weten we dat eigenlijk? Kafka, in een brief aan Felice van 17-18 januari 1913: 'Und wie ist dieser Tangotanz, den Du tanztest? Heisst er überhaupt so? Ist es etwas Mexikanisches? Warum gibt es von jenem Tanz kein Bild?'

Verderop komt de tango opnieuw ter sprake. Half november organiseert gravin von Schwerin-Löwitz, de vrouw van de Rijksdagsvoorzitter, een 'tangothee' in het gebouw van het Pruisische parlement in Berlijn. De populaire dans heeft nu ook de hoogste kringen bereikt, tot ontzetting van Wilhelm II, die er een symptoom in ziet van het om zich heen grijpende verval van de Pruisische cultuur en zeden. Op 20 november verbiedt hij officieren en leden van de hoogste families zich aan de weerzinwekkende uitheemse dans te buiten te gaan.

Wat is er gaande? Europa is sinds

het begin van de twintigste eeuw in de ban van een ware dansmanie. Anders dan in de 19e eeuw komen de nieuwste rages niet meer uit Europa, maar van over de oceaan: de ragtime-dansen, de tango. Deze laatste komt eerst in Parijs terecht, waar een grote Argentijnse kolonie woont, en ondergaat daar een Europese transformatie. Vanuit Parijs verspreidt de dans zich over heel Europa: eerst in andere metropolen, al gauw ook in kleinere steden. Felice Bauer danst begin 1913 al de tango, in Kafka's Praag wordt de dans pas enkele maanden later populair. Maar aan de vooravond van de oorlog wordt in zowat alle Europese steden van enig belang met overgave de tango gedanst.

De tango is niet alleen razend populair, maar ook de inzet van heftige debatten. De wieg van de dans stond in de volkswijken van Buenos Aires, en hij zou de associatie met die oorsprong nooit kwijtraken. In conservatieve (bijvoorbeeld: keizerlijke) ogen was hij vulgair, immoreel en een bedreiging voor de gevestigde orde, te meer omdat hij afkomstig was uit de 'onbeschaafde' Nieuwe Wereld. Een jonge, moderne generatie beschouwde de tango juist

vanwege de associaties met erotiek, exotisme en brutale vitaliteit als opwindend en trendy.

Ook in de Nederlandse literatuur klinkt tangomuziek. Het is bekend dat Van Ostaijens *Bezette Stad* (1921) talrijke verwijzingen bevat naar de populaire cultuur van de jaren 1910, maar echt onderzocht zijn die verwijzingen nog maar zelden. 'Wij hebben gekend alle liedjes', schrijft Van Ostaijen in het beroemde openingsgedicht 'Opdracht aan Mijnheer Zoënzo', en illustreert die kennis met citaten uit populaire drinkliederen en 'stroopoperetten', maar ook uit een 'Tango rouge' op muziek van succescomponist Charles Borel-Clerc en in 1913 opgenomen door de bekende zanger Adolphe Bérard. De fragmenten 'Rue de la Glacière' (een straat in het Parijse 13e arrondissement) en 'O BUENOS AIRES' komen uit 'Julot-Tango', een lied uit 1914, en 'Sous le ciel de l'Argentine' uit 'Le dernier tango. Chanson argentine', in 1913 voor Pathé opgenomen door de legendarische zanger Georgel. 'ICH TANZ so gern TANGO', ten slotte, is ontleend aan de succesvolle revue *Die Tango-Prinzessin* op muziek van Jean Gilbert (een grote naam in het Berlijnse amusementsleven van die dagen), die in 1913 in première ging in het Berlijnse Thalia-theater.

Samen met andere verwijzingen (onder meer naar films) plaatsen deze citaten de 'Opdracht' onmiskenbaar in 1913-1914, dat wil zeggen in de laatste maanden vóór de oorlog. De dan zeventienjarige Van Ostaijen slaagt in juli 1913 andermaal niet voor de derde Grieks-Latijnse en gaat van school af, om een half jaar later Antwerps stadsbediende te worden. Hij is druk bezig met kunst, literatuur en de Vlaamse Beweging, maar gooit zich ook enthousiast in het Antwerpse amusementsleven: hij bezoekt de music-halls en bioscopen in het centrum van Antwerpen (vooral in de buurt van de De Keyserlei en de Meir), en hij kent de populaire liedjes van zijn tijd. De films die hij bekijkt, zijn overwegend Frans, en ook de meeste liedjes uit zijn repertoire komen uit Frankrijk, met uitzondering dan van de (Oostenrijkse) operettes en een

enkel Duits succes.

Antwerpen aan het begin van de 20e eeuw kan natuurlijk niet tippen aan Parijs en Berlijn, maar is als havenstad in volle expansie wel erg internationaal georiënteerd. Met Brussel is het de Belgische stad met het meest geavanceerde amusementsaanbod, in een tijd waarin ook de vermaaksindustrie een ongeziene groei kent. Die industrie opereert transnationaal: het aanbod kan in principe overal vandaan komen, maar de cinema wordt in deze tijd wel gedomineerd door Frankrijk en dus staan ook in Antwerpen vooral Franse films op het programma. In de populaire muziek is het aanbod gevarieerder, maar ook hier is de Franse invloed dominant. Het Frans is in het toenmalige Antwerpen de taal van de elites, wordt ook door de kleine burgerij nog vaak gehanteerd en is in het algemeen bijzonder nadrukkelijk aanwezig in het openbare leven. Geen wonder dus dat ook de geïmporteerde populaire muziek vooral uit Parijs komt.

Van Ostaijen maakt dan ook vooral kennis met de tango door Parijse ogen. Gilberts 'Thalia-tango' is een nietszeggend revueliedje over de 'Tangofieber' die 'jedes Land' in zijn greep houdt. 'Le dernier tango', echter, gaat over een Paraguayaan die verliefd wordt op een blonde Parijsienne, die hem uitschudt en vervolgens dumpst. Hij wreekt zich door

haar in Montmartre tijdens een 'laatste tango' te wurgen. Julot uit 'Julot-tango' is dan weer een zware jongen (wellicht een 'apache') uit de banlieues die tango danst en daardoor onweerstaanbaar wordt voor alle vrouwen en opeens ook tot de betere kringen wordt toegelaten. Beide chansons zijn typerend voor de Parijse associaties van de tango met ongeremde seks en geweld en zodoende ook met het gevaarlijke, 'unheimliche' andere in de geregelde samenleving, of dat andere nu van buitenaf komt (het exotische, 'onbeschaafde' Zuid-Amerika) of van binnenin (de Parijse *classes dangereuses*).

Van Ostaijens 'Opdracht' doet vermoeden dat ook in het vooroorlogse Antwerpen sprake was van de tango-coorts die in Berlijn Felice Bauer en de gravin von Schwerin-Löwitz in zijn greep hield – en daar zijn beslist aanwijzingen voor. Zo was er (leert even rondsnuffelen) eind februari 1914 een 'tango-thee' in het chique Antwerpse Hotel Weber, en maakte het gerenommeerde warenhuis Tietz korte tijd later reclame voor bladmuziek van, onder meer,

'Le dernier tango'. Ook het Duitse en Franse 'tangodebat' bleek al gauw naar België te zijn overgeslagen. Van Ostaijen (en met hem allicht vele andere trendy Antwerpse jongeren) moet dit alles op de voet hebben gevolgd, zoals ze waarschijnlijk in het algemeen uitstekend op de hoogte waren van de nieuwste rages in de Europese metropolen, in het bijzonder in Parijs, en van de voorstellingen en fantasieën die er daar mee verbonden waren.

Op 12 september 1927, enkele maanden voor zijn vroege dood, schrijft een enigszins jaloerse Van Ostaijen vanuit het sanatorium in Miavoye aan de toen nog rijke Montmartre-toerist Eddy du Perron: 'Ik ben nog nooit te Parijs geweest, vanwege manco aan money.' Parijs was echter, in de gedaante van een massaculturele productie, al lang voordien zelf naar Van Ostaijen gekomen.